

Vonnák Diána: Háborúban állampolgári kötelesség, hogy stabilan használj az érszorítót – Interjú

2025. június 2. | SA | Olvasási idő kb. 10 perc

„Az egyik legerősebb érzékszervi emlékem Lviv környékéről való: éppen temettek, amikor megszólalt a légiriadó, és a gyásznép éneklése meg a pap imája egybeolvadt a szirénával” – meséli Vonnák Diána Ukrajna-kutató antropológus, író, műfordító, miközben a háborúról beszélgetünk. Az OFF-Biennále *Vészfrekvenciák* című kiállításának fókuszába a háború hangjai kerültek, Vonnák Diána pedig a 2022 februárja óta Ukrajnában töltött hét hónap megfigyelései alapján tartott különleges tárlatvezetést. Én arról kérdeztem, milyen a háború érzékszervi tapasztalata, milyen segítségek kapnak az ukránok a traumafeldolgozásban – és arról is, hogyan hat mindez a nők helyzetére: mit értek el a

hadseregben a nőjogi szervezetek, és mit tehet egy veterán katonanő a bajtársaiért.

Sándor Anna interjúja.

Sándor Anna/WMN: Mikor hallottál először szirénát a totális háború elindulása után?

Vonnák Diána: Talán május vagy június lehetett 2022-ben. Egy nyugat-ukrajnai kutatóintézetben voltam, amit addigra megnyitottak belső, tehát Kelet-Ukrajnából érkező menekülteknek, és csak pár lakást hagytak meg menekült tudósoknak és vendégkutatóknak. Kora este egy kijevi és a harkivi történésszel ültünk az erkélyen, amikor megszólalt a légiriadó. Azonnal lefagytam, és

néztem rájuk, hogy „na, akkor óvóhely?” Ők pedig kicsit szánakozó tekintettel kérdezték, hogy „leljenjünk veled?”,

aztán elmondták, hogy mivel az országnak erre a részére ritkán lőnek, nem igazán szoktak lemenni. Addigra nagy infrastruktúrája épült ki annak, hogy lásd, mit lőnek, kik és honnan: a telefonunkon be van állítva a rakétajelző app, az ukrán állam is küld ilyenkor SMS-t, és az egész városban hallani a szirénát. Utána arra gondoltam, hogy lekéstem a nagy közös félelemérzésről, jobb lesz utolérnem őket. Kiderült az is, mennyire csoportos emlős állatok vagyunk: mivel ők nem féltek, én is képtelen voltam.

S. A./WMN: Ma a háború azoknak, akik nem éltek át, inkább vizuális tapasztalat: ismerünk híres fotókat, látunk játékfilmeket, elképzelünk regényeket. De milyen érzékszervi tapasztalat a háború, amikor nem vizuális?

V. D.: Szerintem a hang nagyon fontos. Például amikor jövünk ki Ukrajnából és elfelejtjük kikapcsolni a légiriadó applikációt, aztán Debrecennél ötünknek szólal meg egyszerre a telefonja – arra összerándulsz. Van a szirénának ez a jellegzetes frekvenciájú vinnyogása, azt vettem észre, hogy ha azt bárhol meghallom, tehát akár zenében is, azonnal készenléti állapotba kerülök.

Attól is függ, hol élsz. Az erősen bombázott és drónozott városokban hamar megtanulja mindenki, hogyan fütyül a saját légvédelmünk hangja, és miben más a robbanórakétáé.

Az egyik legerősebb érzékszervi emlékem Lviv környékéről való: éppen temettek, amikor megszólalt a légiriadó, és a gyásznép éneklése meg a pap imája egybeolvadt a szirénával.

És ott a csend. Reggelente Ukrajnában egy perc néma csendet tartanak az elesett katonák emlékére közintézményekben, iskolákban – az is erős érzékszervi tapasztalat.

Az első emlékeim egyébként nekem is vizuálisak. A totális háború indulása után először mentem Varsóból Kijevbe éjszakai busszal, és hajnalodott, amikor álmosan kinéztem az ablakon. Rivne környékén jártunk, a katonai ellenőrző-állomásokat homokzsáktorlaszok vették körül. Tehát mentünk egy teljesen átlagos úton, és egyszer csak megjelent a háború infrastruktúrája. A városokat addigra telerakták tankcsapdákkal, és úgy 30 kilométerén az útnak teljesen szét volt bombázva minden.

S. A./WMN: Mit okoz az érzékelésben a háború, amikor már harmadik éve tart?

V. D.: Az a paradox ebben, hogy nehéz eldönteni, kinek a valóságérzékelésében bízz inkább. Azoknak, akik a keleti és déli városokban élnek túl három éve, és folyamatosan ki vannak téve a veszélynek, muszáj kicsit megkérgesedniük, mert nem lehet a napi 16 légiriadóra mindig teljes testes stresszválaszod. Ahhoz, hogy a józan eszed megőrizd, meg kell tanulnod felismerni és mérlegelni a veszélyt – ami persze személyiség- és helyzetfüggő is. Ezért azoknak, akik ebben élnek, kicsit kiégtek már a receptorai. Például amikor meghívnak Harkivba, és mondja a szervező, hogy vannak a porrá bombázott kerületek, meg a jó kerületek, de neked majd a jó kerületben szerzünk szállást. Kívülről abszurdnak tűnhet, de tényleg az a helyzet, hogy amint vége Harkivban a légiriadónak, kinyitnak a kávézók, sőt, új helyek is nyíltak.

A másik véglet azoké, akiknek semmi tapasztalata sincs a háborúról és az országot sem ismerik, így azt gondolják, hogy a halálos fenyegetés az egész országra lepedőként borul. Miközben az elmúlt időszak viszonylag nyugodtan telt, azaz a nyugat-ukrajnai városokban van kábé havi tíz légiriadó.

Bennem egy ponton felmerült, amikor Harkiv régióba akartam menni, hogy meg kell tanulnom stabilan használni az érszorítót.

Nem azért, mert nagy az esélye, hogy szükségem lehet rá, hanem mert ez ott már beletartozik a felelős állampolgári magatartásba. Nyugat-Ukrajnában viszont nem veszélyeztetesz senkit, ha nem tudod, hogyan kell használni.

S. A./WMN: Mennyire lehet erre felkészülni nem ukrajnai civilként?

V. D.: Kell, hogy ismerd magad például abban, például arról, hogy mik a stresszválaszaid. Vagy hogy fel tudd mérni, hogy a többiek azért reagálnak így, mert kiégett az összes veszélyreceptoruk, de attól neked még óvatosabbnak kell lenned. A többi tájékozódás. Van sok alaptréning, Ukrajnában most nagyon népszerűek az alapvető önvédelmi és katonai kurzusok, például olyan nők körében, akik nem vonulnak be, de tudni akarják, hogyan kell lőni, sebet bekötözni.

S. A./WMN: Az újságíró szemszöget ismerem, de hogyan figyeli egy antropológus a háborút?

V. D.: Ha általánosítani kellene, akkor szerintem nagyon fontos, hogy nem történetekért megyek oda. Nincsen olyan feladatom, hogy erős mondatokat húzzak ki valakiből, inkább csak figyelek. Sok időt töltök közösségekkel, ami háborús helyzetben azt jelenti, hogy

súlyosan sebzett testek és pszichék között vagyunk, akiket teljesen átalakított ez a tapasztalat.

Ha többet kell tudnom, mint amit kapok ezekben a helyzetekben, akkor egyszerűen ott maradok sokkal tovább, és előbb-utóbb megnyílnak.

S. A./WMN: Egy Ukrajnában járó újságíró ismerősöm mesélte, hogy voltak ott azok a csöndek, amiket csak kísérni lehet. Amikor nem kérdezel.

V. D.: Abszolút. Sok önismereti kérdés merül fel ezekben a helyzetekben. Például, hogy kettőtök interakciójában a másiknak ne kelljen azzal foglalkozni, hogy téged sokkol, ami vele történt.

Egy mariupoli történész mesélte, hogy bizonyos szempontból neki jóval traumatikusabb az, ahogyan az emberek reagálnak a tényre, hogy honnan jön, mint az, amit átélt. Mert az emlékeit el tudja zárni, meg tud velük valahogy küzdeni, viszont mások reakciói folyton visszanyomják a traumába.

Forrás: GettyImages/Anadolu

S. A./WMN: Meg tudta fogalmazni, hogy mi a „jó” reakció ilyenkor a másik ember részéről?

V. D.: Azt mondta, a legrosszabbak azok a külföldiek, akiknek ilyenkor színpadiasan elsötétül a szeme és nagy részvétnyilvánításba kezdenek. Ez jellemzően az angolszász országokból érkezők reakciója, ahol muszáj hangsúlyozni, hogy mennyire nagyon együttérzek veled. Ez a legtöbb ukránt kikészíti. Ismerem a jelenséget, egyszerűen nagyon

más a gyászskultúrájuk, mint a kelet-európai normák. Szerintem arról van szó, hogy ne akard ezeket a csöndekert elvágni vagy valamivel megtölteni.

Nem nagyon lehet erre receptet adni, talán azt, hogy hagyd a másikat vezetni.

S. A./WMN: Milyen lehetőségeik vannak a feldolgozásra?

V. D.: Az állam próbál segíteni. Nemrég beszélgettem egy nővel, aki a donecki Kramatorszkból települt át a gyerekeivel egy Lviv területi kisvárosba. A férje donbaszi háborús veteránként 2022 februárjában azonnal jelentkezett a hadseregbe, de egy-két hónap múlva meg is halt. Ez a nő most arról mesélt, hogy ott annyira jó az elhunyt katonák családjait segítő infrastruktúra, hogy szinte még el is kell küldenie őket, hogy most épp nincs rá szüksége.

Persze ebben is vannak területi különbségek. Egy nyugat-ukrajnai, jól szituált városban jobbak a helyi önkormányzatok lehetőségei. Délen és keleten, ahol sokkal több halott jut a városokra, nem ennyire jó a helyzet. Viszont például

a hadseregben figyelnek arra, hogy amint kijön egy csapat a frontról, mennek legalább alkalmi csoportterápiára.

Ezt szokták ragtapasz típusú segítségnek hívni, mert nem ez fog téged rendbe tenni – de mégis valami. Ehhez sem egyformán jutnak hozzá az alakulatok, de legalább elindult a

mentálhigiénés munka kiszélesítése itt is és a rehabilitációban is. A pszichológushoz járás korábban az ukrán társadalomban nagyon tabusított volt, még jobban, mint Magyarországon, a donbaszi háború viszont eléggé normalizálta. A pszichológusok mellett a papok is próbálnak segíteni, kint vannak a fronton is.

Ugyanakkor egy ekkora léptékű, tízmilliókat érintő gyászfolyamatban nem lehet ezt igazából győzni. Bizonyos szempontból elkerülhetetlen, hogy egyfajta csönd megkössön az emberek között, és mindenki súlyosan sérül ebben az egészben. Hiszen itt arról is szó van, hogy még ha képes is vagy beszélni a veled történekről, hol fogsz időt, nyugalmat találni arra, hogy aztán tényleg fel is dolgozd? Főleg, amíg nincs is vége. Többen mondták, hogy egyelőre nem képesek belegondolni abba, amit átéltek, vagy hogy mennyi szerettüket veszítették el, mert abban a pillanatban, ahogy ezt megnyitnák, összeomlanának és nem tudnák ellátni a feladataikat.

S. A./WMN: Milyen különbségek vannak abban, ahogy a háború érinti az embereket?

V. D.: Katonák mindenkinek vannak a családjában, de minél szegényebb vagy, annál rosszabb esélyekkel indulsz. A tanárokat eleve nem hívták be. Ha kaptál is behívót, de van egy diplomád, IT vagy technikai végzettséged, esetleg villanszerelő vagy, akkor is nagyobb az esélye annak, hogy nem a fronton kötsz ki sorkatonaként. Az elszenvedett traumákkal is újratermelik magukat a társadalmi egyenlőtlenségek.

S. A./WMN: Ukrajna elég patriarchális ország, a háború miatt viszont rengeteg férfi vonult be. Hogyan hat ez a nők helyzetére?

V. D.: Mint a háborúkban általában, ez kétirányú folyamat. A nők emancipációjában teljesen új fejezet nyílt, mert hirtelen nők millióira hárul, hogy mindent előteremtsenek. Akkor is, ha külföldre menekültek, akkor is, ha maradtak. Így az most szerintem

sokaknak fontos tapasztalata, hogy logisztikai, gazdasági, érzelmi szempontból is tudja működtetni a rendszert a férj meg az apa távollétében.

Közben a hadseregben is zajlik egy emancipációs folyamat – ez az elmúlt tíz év terméke –, mert nőjogi szervezetek kiharcolták, hogy legyen például női testre szabott egyenruha, és ne a kisebb méretű férfi egyenruhát kelljen felvenni. Persze még mindig sok a szexizmus a seregben és sokáig fennmaradtak szovjet maradványok is.

Női veteránszervezetek képviselői mesélték, hogy a szovjet hadseregben a nőket nem engedték lőni, hanem hivatalosan szövőnőként, varrónőként vették őket állományba. Valójában persze ők is harcoltak, viszont ha megsérültek, mivel nem voltak állományban, nem kaptak kártérítést – hiszen hivatalosan csak a szakadt katonakabátot javították. A napi illetmény is más, ha a fronton vagy, mint ha attól 30 kilométerre, a fronton eltöltött napokért viszont így szintén nem kaphatták meg az emelt fizetést. Ezek a fajta nemek közti strukturális különbségek 2014-ben még megvoltak, nagyjából 2022-re viszont kipucolták őket az ukrán seregből.

S. A./WMN: Kétirányú folyamatról beszéltél. Mi a másik?

V. D.: Ami szerintem az emancipációs folyamatnál fontosabb, hogy a háborúval elképesztő teher szakadt a nőkre. Segítség nélkül kell az egész rendszert egyben tartani, és utána, ha visszajön az apád, a férjed, a fiad, valahogyan neki is segítened kell integrálódni – valamit kezdened kell azzal, hogy elvesztette egy végtagját, vagy hogy PTSD-s. Ez az érzelmi teher nagyon erős a hadseregen belül is. Egy veterán katonanő mesélt arról, hogy bejár a kórházba a sebesült bajtársakhoz, mert

a nőknek jobban megnyílnak, és velük meg merik beszélni például az olyan aggodalmaikat, hogy hogyan fognak láb nélkül feleséget találni.

Az kutatásom látszólag távol esik a konkrét háborús cselekményektől, mert a kulturális szektorban dolgozó nőkkel foglalkoztam. Külön a nőkkel azért is, mert ez egy nagyon kispénzű szektor, tehát a női dolgozók aránya a múzeumokban, könyvtárakban, és más kulturális intézményekben 70 százalék fölötti. Megnéztük, hogyan tudná például az európai közösség hatékonyan segíteni a kulturális szektort, és a legfontosabb ezek közül az lett, hogy azzal, ha sikerül minimalizálni a munka és a családi-gondozási feladatok közötti konfliktust. Mert ahhoz, hogy ez a szakember ki tudja menekíteni a múzeumi kollektívát, fontos, hogy a gyerekeit is ki tudja menekíteni. Tehát bizonyos szempontból jobban meg tudod védeni a gyűjteményt azzal, ha biztosítod a gyerekek napközis ellátását vagy segíted a belső menekülteket lakást bérelni, hogy legyen hova vinniük az idős rokonaikat.

Vonnák Diána - Fotó: Wertán Botond

S. A./WMN: Nemrég írtunk arról, milyen demográfiai pánikban van az orosz vezetés, és ennek abszurd fordulataként betiltották például a Harry Pottert, mert McGalagony professzornak nincsen gyereke. Ukrajna-támogató oldalakon viszont időről időre feltűnnek olyan párok fotói, akik a háború miatt házasodnak össze. Ebben van válaszcsapás a háborúra, hogy csak azért is élünk?

V. D.: A házasság azért is fontos, mert mások a jogaid feleségként vagy özvegyként, mintha csak barátnő lennél – például a látogatásnál. Van tehát ennek egy pragmatikus oldala, és

nyilván egy szimbolikus is, mert sokan gondolják úgy, hogy együtt könnyebb erőt és reményt találni ebben a helyzetben.

Pontos számokat nem tudok, de egyébként nagyon sok gyereket is látok. Viccelődnek azokkal, akiknek most született a harmadik, hogy ezek a férfivédő babák, mert így már az apa is elhagyhatja Ukrajna területét.

Az megint külön téma, hogy a front melletti, viszonylag biztonságosabb városokat milyen bizarr módon alakítja át – például milyen elképesztő áron lehet lakást kivenni –, hogy ott találkoznak a katonák a nőkkel: a feleségükkel vagy a szexmunkásokkal.

A szexualitás eleve érdekesen meg tud változni. Volt egy olyan szakasz is, még 2022 nyarán, amikor a fiatal nőkről szerintem kábé teljesen eltűnt a melltartó.

Lett is nagy közfelháborodás, hogy úristen, csupa szex az ország.

Szerintem ez akkor egyfajta megkönnyebbülés volt, mert visszahúzódott a front Kijev közeléből és kisütött a nap. Tele voltak a parkok egymás karjában fekvő emberekkel és a kocsmákban is mindenki csókolózott. Aztán ez elcsitult. Szóval számokat nem tudok mondani, de az biztos, hogy az emberek élni akarnak és születnek a gyerekek.

A Vészfrequenciák című tárlatot június 15-ig nézheted meg a Bakáts Bunkerben.

Sándor Anna

A kiemelt kép forrása: GettyImages/Roman Pilipey